

Ontluikend Christendom. Cultuurgeschiedenis van een nieuwe religie in de Grieks-Romeinse wereld

Robert Duthoy

Aan Nederlandstalige boeken over de Romeinse keizertijd is er momenteel geen gebrek en ook het aantal werken over de geschiedenis van het Vroege Christendom is aanzienlijk. Maar doorgaans wordt daarin minder aandacht besteed aan de wederzijdse invloed van beide componenten op elkaar. Wat die beide categorieën dan wel weer gemeen hebben is dat het jodendom er omzeggens niet aan bod komt.

Daarom is dit boek van Daniël De Waele bijzonder welkom. Het schetst een volledig beeld van het diverse en complexe intellectuele en religieuze leven tijdens de eerste vier eeuwen van onze jaarrekening waarin zowel de klassieke (pagane) als christelijke en joodse component in dezelfde mateen op een evenwichtige wijze aan bod komen en in hun onderlinge wisselwerking worden besproken. Met dit boek krijgt de lezer eigenlijk drie boeken in één aangeboden. Terecht stelt de eminente vakspecialist Klaas A.D. Smelik in het woord vooraf dat *men niet gemakkelijk een tegenhanger voor dit werk zal vinden, waarin zowel het jodendom als het heidendom en het vroege christendom zo nauwkeurig in beeld wordt gebracht*. Een appreciatie waarmee ik volkomen kan instemmen.

Met zijn boek heeft De Waele dan ook een ware krachttoer gerealiseerd die weinigen hem zullen nadoen omdat daartoe een vertrouwdheid vereist is met drie disciplines die in de wetenschappelijke wereld afzonderlijke vakgebieden vormen. De grote belezenheid van de auteur zowel wat het antieke bronnenmateriaal als de moderne - ook meest recente - wetenschappelijke literatuur met betrekking tot deze drie vakgebieden wekt dan ook bewondering en nog meer de manier waarop hij erin geslaagd is de veelheid aan gegevens en informatie te verwerken in een goed gestructureerd betoog.

Het volstaat de gedetailleerde en uitvoerige (blz. 5-9) inhoudstafel te overlopen om zich te vergewissen van de rijke inhoud van het werk. De drie thema's van het werk (hoe de mensen leefden, wat zij geloofden en hoe zij dachten) worden in zes niet genummerde hoofdstukken uitgewerkt: 1. *Dagelijks leven in de eerste eeuwen n.Chr.* (over het leven van de gewone man en vrouw), 2. *Joods godsdienstig leven*, 3. *Religieuze groepen in Palestina* (over Farizeeën, sadduceeën en andere groepen in de Joodse samenleving), 4. *Grieken, Romeinen en hun goden* (over geloof en bijgeloof), 5. *Filosofische scholen* (en hun confrontatie met vroege christendom), 6. *Christenen, het derde geslacht* (de veelvormigheid van een nieuwe religie). Ieder hoofdstuk is verder onderverdeeld in subkapittels die op hun beurt verder onderverdeeld zijn in korte van een titel voorziene paragrafen. Een verklarende woordenlijst (blz. 455-458) licht de belangrijkste begrippen nader toe terwijl de uitvoerige bibliografie (blz. 459-476) per hoofdstuk geordend telkens een onderscheid maakt tussen de primaire bronnen en de wetenschappelijke literatuur. Wanneer van de bronteksten een Nederlandse vertaling beschikbaar is wordt deze vermeld en dit is ook het geval wanneer een wetenschappelijk werk in het Nederlands is vertaald. Ook naar publicaties *online* wordt verwezen. Met een personenregister (blz. 477-480) wordt het boek besloten.

Men vindt dus in dit boek zowel een beschrijving van het dagelijkse leven van de gewone man in de eerste eeuwen (blz. 21-95), een overzicht van de Joodse godsdienst en politiek-religieuze samenleving (blz. 96-228), een beschrijving van de antieke filosofie en religie (blz. 229-367) en een geschiedenis

van het Vroege Christendom (blz. 368-445).

De auteur brengt dit alles met een vlotte pen die het boek ook voor een breed publiek toegankelijk maakt. De niet altijd eenvoudige materie (bvb. over de voorstellingen van het hiernamaals, de mystiek, gnosticisme) wordt helder en begrijpelijk uiteengezet. Bovendien beperkt de auteur zich niet hetverstrekken van informatie maar biedt hij tevens tal van interessante inzichten die tot een beter begrip van de besproken fenomenen en de geschetste ontwikkeling leiden.

In een boek dat een zo breed gebied bestrijkt zijn onzorgvuldigheden en onvolkomenheden niet te vermijden. Met het oog op een volgende druk die ik auteur en uitgever toewens, signaleer ik de - schaarse, als men rekening houdt met de omvang van het boek- die me zijn opgevallen. In de bibliografie miste ik het uitstekende werk van Jonathan Hill, *Christendom, de eerste vierhonderd jaar*, (2016) en de weliswaar al oude (1957, derde druk) maar nog steeds lezenswaardige magistrale studie van F. van der Meer, *Augustinus. De zielzorger en m.b.t. school en opvoeding in de klassieke wereld* isnoch in het exposé noch in de bibliografie sprake van Quintilianus. Voor de heidense opvattingen over het leven na de dood verwijst de auteur naar de herdruk uit 1959 van het oorspronkelijk in 1922 gepubliceerde *Afterlife in Roman Paganism* van Cumont maar laat diens fundamentele en veel uitvoeriger studie over het onderwerp *Lux perpetua* die postuum in 1949 werd gepubliceerd onvermeld (en ongebruikt). Onvermeld blijft ook dat *The Rise of Christianity* van Rodney Stark en *The Darkening Age* van C. Nixey in het Nederlands werden vertaald (respectievelijk *De eerste eeuwen. Een sociologische visie op het ontstaan van het Christendom* en *Eeuwen van duisternis. De christelijke vernietiging van de klassieke cultuur*).

De titel van het boek maakt duidelijk dat de ontwikkeling van het christendom centraal staat en in zijn Woord vooraf stelt Smelik expliciet dat een beter begrip van de Bijbel door het bieden van de nodige kennis van de historische en maatschappelijke context de opgave was die de auteur zich gesteld had, dat hij daarin ten volle is geslaagd en dat wie dit boek gelezen heeft, het Nieuwe Testament met andere ogen zal bekijken dan daarvoor. Maar ook voor wie niet met deze intentie het boek leest is dit een bijzonder interessant werk dat, begrijpelijk maakt waarom het christendom zich zo heeft ontwikkeld als is geschied . En dat is een vraag die iedereen met enige historische belangstelling interesseert.

Daniël De Waele, Ontluikend Christendom. Cultuurgeschiedenis van een nieuwe religie in de Grieks-Romeinse wereld. Utrecht, KokBoekencentrum Uitgevers 2021. 480 blz. 29,99 €.